MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR TAFAKKURINI RIVOJLANISHIDA ERTAKLARNING O'RNI

Qurbonova Saida Miralimjanovna
FarDU Sirtqi bo'limi ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasi o'qituvchisi

Bolalik - bu shaxsiyatning asosiy tamoyillari va kelajak xarakterining poydevori qo'yilgan inson hayotining ayni davri. Bola - ijtimoiy o'zaro ta'sir obyekti sifatida, ko'rgan, eshitgan va his qilgan hamma narsani o'zlashtiradi. Uning uchun uning atrofidagi dunyo qiziqarli, ta'sirli va yangi narsalarga to'la bo'lmog'i lozim. Bolaning keyingi rivojlanishi bolaning sotsializatsiya davri qanchalik malakali tarzda qurilganiga bog'liq.

Maktabgacha yosh - bu ertak yoshi. Bu yoshda bola ajoyib, g'ayrioddiy, ajoyib hamma narsaga kuchli intilishni namoyon qiladi.

Ertak har bir bolajonlarning to'liq rivojlanishining eng maqbul vositalaridan biridir. Ko'p yillar davomida shunday bo'lgan, va shunday bo'ladi ham. Siz ertakning bolalar hayotidagi rolini e'tiborsiz qoldirmasligingiz kerak - to'g'ri tanlangan ertak bolaning hissiy holatiga ijobiy ta'sir qiladi, uning xatti-harakatlarini to'g'rilaydi va yaxshilaydi, shuningdek, bolaning o'zidagi qobiliyatlarini rivojlantiradi va o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi.

Ertak bolalar hayotida juda muhim o'rin tutadi: uning yordami bilan bolalar juda erta gapira boshlaydilar va o'z fikrlarini to'g'ri ifodalashni o'rganadilar, shuningdek, u muloqot va xatti-harakatlar asoslarini shakllantirishda eng yaxshi yordamchidir.

Bolalar ertaklardan juda ko'p bilim oladilar: vaqt va makon haqidagi dastlabki bilimlar; inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlar haqida; obyektiv dunyo bilan munosabat; hamda ertaklar bolaga yaxshilik va yomonlikni ko'rish imkonini beradi.

Ertak - bu bola bilan unga tushunarli va tanish tilda muloqot qilish usuli, bu hayotdagi birinchi xavfsiz darslar sanaladi.

Ertak o'qish bolaning so'z boyligini kengaytiradi, nutqining rivojlanishiga yordam beradi. Ertak tinglab, bola xalq og'zaki ijodi bilan tanishadi, maqollarni, matallarni eslaydi.

Bola uchun ertak shunchaki o'ylab topilgan voqealar, fantastika emas, bu o'ziga xos voqelik, tuyg'ular olamidir. Ertak bola uchun oddiy hayot haqidagi bilimlarini kengaytiradi. Bolalar ertaklarni tinglab, qahramanlar hayotida yashaydilar, qahramonlarga chuqur hamdard bo'ladilar, ularga yordam berish va himoya qilish uchun ichki tuyg'ular shakillanadi.

Maktabgacha yoshda ertakni idrok etish bolaning o'ziga xos faoliyatiga aylanadi, bu ajoyib jozibali kuchga ega bo'lib, bolaga erkin orzu qilish va xayol surish imkonini beradi.

B.Bettelxaym, E.Fromm, K.Yung kabi olimlar ertakning bola shaxsining rivojlanishiga ta'siri haqida fikrlar bildirishgan. A.V. Gnezdilov, T.M. Grabenko, O.V. Zashchirinskaya, T.D. Zinkevich-Evstigneeva, M.A. Povalyaeva, N. Pogosova, D.Yu. Sokolov, S.A. Chernyaeva va boshqalar ushbu muammoni o'rganish orqali shu sohani rivojlantirishga katta hissa qo'shganlar.

Ertaklar psixologik, terapevtik va rivojlanish ishlari uchun eng samarali usuldir. Ertaklar orqali terapiya qilish, D.Yu.Sokolovning fikriga ko'ra, bola o'z shaxsiyatini ochish va o'rganish, resurslarini aniqlash va rivojlantirish uchun xavfsiz muhit yaratadi. Ko'pincha ertaklarda qo'llaniladigan sehr va ertak muhiti bolaning atrof-muhitini quradigan, uning diqqat markazini va imkoniyatlar arsenalini kengaytiradigan sun'iy ramka (chegara) dan tashqariga chiqishga imkon beradi. Bu voqealarni rivojlantirish va hayotiy muammolarni hal qilishning boshqa mumkin bo'lgan usullarini ko'rishga yordam beradi[1].

[1] С.Х.Жалилова "Мактабгача ёшдаги болалар психологияси" 2010й 49 b.

Ertaklarda xuddi hikoyalarga o’xshab to'g'ridan-to'g'ri ma'ruzalar mavjud emas. Ertakda hech kim bolani "to'g'ri yashashga" o'rgatmaydi, ya’ni to’gri yashash usullari tushuntirilmaydi. Ertak hikoyasi voqealari tabiiy va mantiqiy ravishda bir-birini to’ldirib boradi. Shunday qilib, bola bu dunyoda mavjud bo'lgan sabab-oqibat munosabatlarini, o’zligini his qiladi va o'rganadi. Ertak, A.V.Gnezdilovning fikricha, ichki va tashqi dunyoni o'zgartirish, uning go'zalligi va o'ziga xosligini ko'rish va qabul qilish imkonini beradi[2].

T.D. Zinkevich-Yevstigneyev katta maktabgacha yoshdagi bola uchun, eng muhimi, uning ichki olamini, hissiy va kognitiv sohalarini rivojlantirish lozim deb biladi. Bu yosh davrida hissiyotlar bolaning faoliyatining asosiy tartibga soluvchisi hisoblanadi. Uning intellekti hali yahshi rivojlanmagan, u muhokama qilishga hali tayyor emas, u faqat o'ynashi mumkin holos. Va ertaklar olami bunday o'yinlar uchun ajoyib tarzda moslashtirilgan.

Zero, u dunyoqarashni kengaytiradi, dunyoning yaxlit ko'rinishini shakllantiradi, rolli xatti-harakatlar ko'nikmalarini egallashga yordam beradi, kognitiv va hissiy-irodaviy sohaning rivojlanishiga ta'sir ko’rsatadi.

Ertaklar bolalarning his-tuyg‘ularini yanayam boyitadi. Ertak aytish, hikoya qilish natijasida, bolalar qahramonga hamdard bo'ladilar, u bilan birga uning muvaffaqiyatsizliklari va g'alabalarini boshdan kechiradilar.

Bolalar ertak tinglar ekan, uni o‘z tasavvurida shakillantiradi. Ular ertakdagi muhit va qahramonlarni tasavvur qilishadi. Shunday qilib, ular ertak jarayonlarini spektakl tarzda o'z tasavvurlarida ko'radilar. Shuningdek, ertak eshitish jarayonida bolaning matnni tushunishi va undagi semantik aloqalarni topishi ancha osonlashadi, bu albatta, mantiqiy tafakkurning rivojlanishiga samarali ta'sir qiladi.

K.D.Ushinskiy rus xalq ertaklarini xalq pedagogikasining birinchi yorqin namunalari deb atagan. U ertaklarga xalq pedagogikasi yodgorligi sifatida qoyil qolgan holda, xalqning pedagogik dahosi bilan hech kim bellasha olmasligini yozadi. Boshqa xalqlarning ertaklari haqida ham shunday deyish kerak[3].

Ertaklar badiiy va adabiy asar bo'lib, bir vaqtning o'zida xalq uchun ko'plab nazariy va amaliy sohalardagi axborotlar manbai hisoblanadi. Ular xalq pedagogikasining hazinasi hisoblanadi. Qolaversa, ularda pedagogik g‘oyalar mavjudligi uchun ertaklarni pedagogik asarlar qatoriga kirgizsak ham bo’ladi.

Ma'lumki, Ushinskiy pedagogik sohada ideal, mukammal aqliy va axloqiy-estetik rivojlanishning uyg'un shaxsi edi. Buyuk rus o'qituvchisining qat'iy ishonchiga ko'ra, xalq ertaklari materiali ta'limda keng qo'llanilsa, bu vazifani muvaffaqiyatli hal qilish mumkin.

Ertaklar tufayli mantiqiy fikrga ega bola qalbida go‘zal she’riy obraz birga rivojlanadi, hamda so’z-mantiq tafakkuri, fantaziyasi, emotsional sohasi rivojlanishi guvohi bo’lishimiz mumkin. Ushinskiy ertaklarning pedagogik mazmuni va ularning bolaga psixologik ta'siri masalasini batafsil o’rganib chiqdi. U xalq ertaklarini, bolalar uchun mo'ljallangan o'quv adabiyotlarida nashr etilgan hikoyalardan afzal deb bildi, chunki hikoyalar buyuk pedagog tomonidan: keksa inson yuzini yosh bolaning yuziga aylantirib qo’ygandek, soxta deb tariflagan edi.

---

1. [2] Гнездилов А.В Авторская сказкатерапия. М.: 1991 75с

[3]Ушинский К.Д. Детский мир и христоматия. Санкт Петербугр 1861 г 52с

Ertaklar xalq tomonidan asrlar davomida ishlab chiqilgan va sinalgan muhim tarbiya vositasidir. Hayotda, inson tarbiyasi amaliyotida ertakning pedagogik ahamiyatini kattaligi dalillar asosida isbotlandi. Bolalar va ertak bir-biridan ajralmas, ular bir-biri uchun yaratilgan, shuning uchun ham har bir millat o'z xalqining ertaklari bilan tanishish bolaning ta'lim va tarbiya jarayoniga kiritilishi shart.

O’zbek pedagogikasida ertaklar haqida nafaqat o'quv materiali, balki pedagogik vosita, usulligi haqida ham fikrlar mavjud.

Ertakning pedagogik vosita sifatidagi ma’nosini anglab, shuni tan olish kerakki, agar bolalarga bir xil axloqiy fazilatlarni kamida ming marta takrorlasak ham, bu ular uchun baribir tushunarsiz ya’ni, mano mazmuni anglanmagan bo‘lib qoladi; lekin ularga xuddi shu fikrga singib ketgan ertak aytib bersangiz, bola bundan hayajonlanib, hayratga tushadi.

Ertaklarning tarbiyaviy roli katta hisoblanadi. Ertaklarning pedagogik ahamiyati insonning aqliy tomoniga emas, balki hissiy va estetik tomoniga ta’sir qiladi, degan fikr bor. Bu fikrga butunlay qo’shilib bo'lmaydi. Aqliy faoliyatni his-tuyg'ularga qarama-qarshi qo’yish tubdan noto'g'ri: hissiy soha va aqliy faoliyat ajralmasdir, his-tuyg'ularsiz, haqiqatni bilish mumkin emas.

Ertaklar mavzu va mazmuniga ko‘ra tinglovchilarni ko’pincha o‘ylantiradi, fikrlashga undaydi. Ko'pincha bola ertaklarni eshitishi natijasida "Hayotda bunday bo'lmaydi" degan xulosaga keladi. Beixtiyor savol tug'iladi: "Hayotda nima bo'ladi?" Bu savolga javobni o'z ichiga olgan ertak aytuvchining bola bilan suhbati ongli holatda amalga oshiriladi. Ammo ertaklar bevosita ongli axborotlarni o'z ichiga oladi. Shuni ta'kidlash kerakki, ertaklarning ongli mazmuni, xalq urf-odatlari va an'analarining individual tafsilotlariga, xususan, hatto kundalik maishiy sohaga ham taalluqlidir.

Albatta, ertaklarning tarbiyaviy mazmuni ham ertak aytuvchi shaxsga ham bog‘liq. Mahoratli ertak aytuvchilar, odatda, har doim imkoniyatdan unumli foydalanishga harakat qilib savollar yordamida bolada fikrlashni shakillantiradi. Masalan ertak aytib eshittirilgandan so’ng: " Bolalar sizlar nima deb o'ylaysizlar, ertagimizda qancha hayvon bor edi? Xayvonlarning nomlarini eslay olasizlarmi?" va shunga o’xshash savollar orqali bolalardagi tafakkurlarini rivojlantirish mumkin.

Bolalar hodisalar, ishlar va harakatlar mazmunini ertaroq to'g'ri anglshni, hayotdagi har qanday kulgili voqealar ostida haqiqatlar yashiringanini tushunishni o'rganadilar. Har bir ertakda bola uchun zarur bo'lgan axloqiy fazilatlar bor, chunki u hayotdagi o'z o'rnini belgilashi, jamiyatdagi axloqiy va axloqiy xatti-harakatlar normalarini o'rganishi kerak.

Faylasuflar ertakni o'rganib, uning ma'nosini insoniyatning ruhiy tajribasi shakllari sifatida ochib beradilar. Filologlar, birinchi navbatda, folklorshunoslar, "Ertak - xalqning unutilmas ruhining kiyimi" deb fikr yuritadilar.

Ertak mavzusi psixologiyaning mustaqil fan sohasi sifatida rivojlanishining butun tarixi davomida to'xtovsiz bahs va munozaralar obyekti bo'lib kelgan.

Uzoq vaqtdan beri psixologlar tomonidan ertaklar bir qarashda oddiy lekin, ajoyib hikoyalar ortida yashiringan tarbiyaviy, rivojlanish, psixodiagnostik, psixokorreksiyaviy, psixoterapevtik xususiyati mavjudligi, tan olingan. Biroq, bugungi kunda ham uni yuqori talabga ega deb aytish mumkin emas, bu uning mohiyati, ko'lami va nazariy rejalaridagi savolning yechimining noaniqligi bilan izohlanadi.

Ertaklarning tarbiyaviy ahamiyati juda katta. Ertaklarning pedagogik hamda psixologik ahamiyati kognitiv jarayonlarga ta’luqli emas, balki hissiy va estetik jihatlarga tegishli, degan fikr bor. Bu fikrni to’g’ri deb aytib bo'lmaydi. Kognitiv faoliyatning his-tuyg'ularga qarama-qarshi degan fikr mutlaqo noto'g'ri: hissiy soha va kognitiv faoliyat ajralmasdir, his-tuyg'ularsiz, biz bilganimizdek, haqiqatni bilish mumkin emas.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Buzrukova, D. M. (2023). “MUHABBAT” HISSIY KONSEPTINING TURLI LINGVOMADANIYAT VAKILLARI IDROKIDAGI TASVIRI. *BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI*, *3*(1), 178-183.

2. Бузрукова, Д. (2022). ҲИС-ТУЙҒУЛАР УНИВЕРСАЛЛИГИ ВА ҲИССИЙ-ЛИСОНИЙ ОЛАМ МАНЗАРАСИГА ПСИХОЛИНГВИСТИК ЁНДАШУВ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, *2*(11), 239-242.

3. Mamurkhanovna, D. B. (2022). The Concept Of “Love” As An Important Element Of The Emotional World Landscape. *EPRA International Journal of Research and Development (IJRD)*, *7*(5), 95-98.

4. Tursunova, D. T., Abobakirova, O. N., Buzrukova, D. M., Mahmudova, O. T., Ubaydullayeva, Z. H., & Kholmatova, N. N. (2022). Principal Principles And Important Factors Of Student Women's Social Activity. *Journal of Positive School Psychology*, 6262-6269.

5. Buzrukova, D. M. M. (2023). TARBIYACHI VA OTA-ONALARNING O ‘ZARO HURMATGA ASOSLANGAN MULOQOTINING KALIT FAKTORLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, *3*(4), 793-797.

6. Buzrukova, D. M. (2023). Muhabbat" konseptining lingvomadaniy o'ziga xosligi. *FarDU. ILMIY XABARLAR*, *1*, 318-321.

7. Vosiljonov, A. (2022). Basic theoretical principles of corpus linguistics. *Academicia Globe: Inderscience Research*, *3*(2), 1-3.

8. Vosiljonov, A. (2022). LINGVISTIK TADQIQOTLARDA KORPUS O ‘RGANISH OBYEKTI SIFATIDA. *IJTIMOIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI*, *2*(11), 176-182.

9. Vosiljonov, A. (2022). PRAGMALINGVISTIKA VA UNING TAHLILIY SHAKLLANISH TARIXI. *Science and innovation*, *1*(B8), 99-105.

10. Vosiljonov, A. (2022). PRAGMALINGUISTICS AND THE HISTORY OF ITS ANALYTICAL DEVELOPMENT. *Science and Innovation*, *1*(8), 99-105.

11. Vosiljonov, A., & Isaqova, X. (2023). EFFECTIVENESS OF MOTHER TONGUE EDUCATION IN THE PRIMARY GRADES. *International journal of advanced research in education, technology and management*, *2*(2).

12. Qurbonova, S. (2022). KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARDA AQLIY INTELLEKTNING RIVOJLANISHI. *Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture*, *2*(12), 73-79.

13. Қурбонова, С. (2022). ПСИХОЛОГИЯНИ ЎҚИТИШГА ЗАМОНАВИЙ ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ТАТБИҚ ЭТИШ. *MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH*, *2*(17), 191-194.

14. Qurbonova, S. (2022, June). ON THE ANALYSIS OF LEXICAL UNITS IN PSYCHOLINGUISTICS. In *International Conference on Research Identity, Value and Ethics* (pp. 512-513).

15. Miralimjanovna, Q. S. (2022). O ‘SMIRLIK DAVRIDA TURLI XIL QATLAMGA EGA BOLGANLARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. *Gospodarka i Innowacje.*, *30*, 39-44.